

KANTA-HÄMEEN LAADULLINEN TILANNEKUVA

ALUEPROFIILI

Maakuntaohjelman painotukset

Maakuntaohjelma 2018-2021 sisältää maakunnan mahdollisuuksiin ja tarpeisiin, kulttuuriin ja muihin erityispiirteisiin perustuvat kehittämisen tavoitteet. Ohjelman tavoitteena on edistää kasvua ja vahvistaa maakunnan kilpailukykyä ja elinvoimaa. Keskeisenä kehittämisen visiona on, että ihmiset haluavat ja voivat tehdä työtä, asua ja viihtyä Hämeessä. Maakuntaohjelman toimintalinjat ovat:

- Uudistuva ja muutosjoustava Kanta-Häme (uusiutuvat työpaikat ja yritykset, innovaatiotoiminta, osaaminen ja osaava työvoima, bio- ja kiertotalous)
- Kasvukäytävistä elinvoimaa Kanta-Hämeeseen (kasvuvyöhykkeiden vahvistaminen, tasapainoinen kehitys, saavutettavuus, yhteistyössä)
- Hyvä arki Kanta-Hämeessä (asuminen, arjen sujuvuus, hyvinvointi, työllisyys)

Toimintalinjoissa läpikäyvinä teemoina ovat kansainvälistyminen, digitalisaatio, kehitysalustat ja kasvuympäristöt, kestävä kehitys ja älykäs erikoistuminen.

Älykkään erikoistumisen strategiset valinnat

Älykkään erikoistumisen strategia kohdistuu sekä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimintaan että uuden liiketoiminnan, yritysten, tuotteiden ja palveluiden luomiseen. Strategian valitut painopistealat ovat:

- Luonnonvarojen kestävä käyttö - biotalous ja kiertotalous
- Valmistava teollisuus
- Luovat alat, matkailu ja hyvinvointipalvelut
- Rakennettu ympäristö ja palvelut

Painopistealueet on valittu yhdessä siten, että niistä löytyy Kanta-Hämeestä sekä kasvuhaluista yrittäjyyttä että kansainvälistä kehittämispotentiaalia. Erityisenä tavoitteena on yritysten tutkimus-, kehitys-, ja innovaatiotoiminnan avulla lisätä kasvua ja kansainvälistymistä.

Maakunnan toiminnalliset alueet ja kehittämisvyöhykkeet

Maakunta sijoittuu suurten kaupunkien Helsingin, Tampereen ja Turun muodostamaan kolmioon. Maakunnan aluerakenteen rungon muodostavat kolme seutukuntaa sekä kehitys- ja kasvukäytävät. Käytäviä yhdistävät itä-länsi-suuntaiset valtakunnalliset liikenneväylät. Aluerakenteeltaan Kanta-Häme on kolmen profiililtaan erilaisen kaupunkiseudun, Forssan, Hämeenlinnan ja Riihimäen seutujen muodostama maakunta. Toiminnallisesti ja rakenteellisesti Kanta-Häme on osa Helsingin laajaa metropolialuetta. Hämeenlinnan ja Riihimäen seudut sijoittuvat Suomen kasvukäytävälle. Forssan seutu on keskeinen osa Helsinki-Forssa-Pori kehitys- ja kuljetuskäytävää.

VÄESTÖDYNAMIIKKA

Kanta-Hämeen maakunnan väkiluku on kasvanut tasaisesti pitkällä aikavälillä. Kanta-Häme on yksi harvoista maakunnista Uudenmaan, Pirkanmaan, Varsinais-Suomen ja Päijät-Hämeen lisäksi, missä väestö on kasvanut tasaisesti vuosikymmenien ajan. Kanta-Häme ylitti 160 000 asukkaan rajan vuonna 1989 ja 170 000 asukkaan rajan vuonna 2007. Maakunnan väkiluku oli suurimmillaan vuonna 2013, jolloin alueen asukasluku nousi 175 481 asukkaaseen.

Kanta-Häme on ollut viidenneksi vetovoimaisin maakunta väestönlisäyksen perusteella vuosien 1995–2012 välillä. Kanta-Häme sai merkittävää väestönlisäystä ja muuttovoittoa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Hyvistä kasvun edellytyksistä huolimatta maakunnassa on pitkään jatkuneen positiivisen väestökehityksen jälkeen koettu väestötappiota. Vuonna 2012 sekä luonnollinen väestönkasvu että kuntien välinen nettomuutto kääntyivät negatiiviseksi, mutta väestönkasvu oli nettosiirtolaisuuden ansiosta positiivista vuoteen 2013 saakka. Vuosi 2013 oli

taitekohta Kanta-Hämeen pitkän aikavälin väestönkehityksessä, jonka jälkeen väestönkehitys on kääntynyt lievästi laskuun. Tilanne on heikentynyt asteittain vuosina 2014-2017. Vuoden 2018 kymmenen kuukauden ennakkotiedot (-1043) osoittavat väestön vähenemisen jatkuvan vuoden 2017 tasolla (-1061). Supistuva väestönkehitys koskee kaikkia alueen kuntia.

Hämeen alueen väestönkehityksen käänteen taustalla on useita syitä. Koko maassa on tapahtunut demografinen käänne eli syntyvyyden aleneminen ja samanaikainen kuolleisuuden kasvu väestön ikärakenteen muutoksen seurauksena. Nuorten 15-24 -vuotiaiden lähtömuuttajien määrä on kasvanut ja 25-34 -vuotiaiden nuorten aikuisten tulomuutto vähentynyt. Lisäksi lisääntynyt maahanmuutto ei yksin riitä tasapainottamaan laskevaa kehitystä. Korkean muuttoalttiuden omaavien nuorten ja nuorten aikuisten arvoissa ja arvostuksissa, asenteissa, ja elämäntyylyissä on tapahtunut muutoksia. Tämä heijastuu suoraan nuorten ja nuorten aikuisten paikkaan liittyviin valintoihin. Hämeenlinnan ja Riihimäen seudut sijaitsevat koko maan tärkeimmän liikenne- ja kasvukäytävän varrella, mutta kasvu on kohdistunut niiden sijaan ensisijaisesti Helsingin ja Tampereen vaikutusalueelle.

Muuttotappio on ristiriidassa Taloustutkimuksen Muuttohalukkuus kaupunkiin 2016 -tutkimuksen kanssa, jossa esim. Hämeenlinna sijoittui imagoltaan kymmenen imagoltaan parhaimman kaupungin joukkoon. Valtakunnallisena trendinä on väestönkasvun keskittyminen tällä hetkellä yhä harvemmille alueille. Kanta-Hämeen seutujen väliset erot vetovoimassa ovat merkittäviä; Forssan seudulla väkiluku on viimeisen kymmenen vuoden ajan pääasiassa vähentynyt ja Riihimäen ja Hämeenlinnan seuduilla kasvanut. Riihimäen seudun asukasluvu kääntyi laskuun vuonna 2014 ja Hämeenlinnan seudun vuonna 2015.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna yli 75- ja yli 85-vuotiaiden määrä on kasvanut reippaasti Kanta-Hämeessä vuodesta 1990 vuoteen 2017 noin 36 % eli noin 4 700 asukkaalla. Nuorien 0-6 ja 7-14 -vuotiaiden määrä on sen sijaan vähentynyt vuodesta 1990 noin 7,6 % eli 2 249 asukkaalla. Työikäisten 15-64 -vuotiaiden osuus väestöstä on laskenut noin 5 prosenttiyksikköä vuosina 1990-2017.

Kaupunki-maaseutu -luokituksen näkökulmasta Kanta-Hämeessä ei ole haasteellisia alueita, vaan väestökehityksen kannalta suurimmat haasteet liittyvät erityisesti Forssan kaupunkiseutuun. Kanta-Hämeessä kaupunkialueella asuu 74 % väestöstä kun koko maassa vastaava osuus on alle 70%. Maakunnan maaseutu on alueluokitukseltaan lähes kokonaan (93 %) kaupungin läheistä maaseutua.

Kanta-Hämeeseen muutetaan selvästi eniten Uudenmaan ja Pirkanmaan maakunnista. Muuttoliike Kanta-Hämeestä muihin maakuntiin on kaksinkertaistunut vuosien 1990–2017 välisenä aikana. 80% Kanta-Hämeen muuttoliikkeestä suuntautuu Uudenmaan, Pirkanmaan, Päijät-Hämeen ja Varsinais-Suomen maakuntiin. Muuttoliike Pirkanmaalle on lähes kolminkertaistunut. Vuonna 2016 Kanta-Hämeestä muutettiin Helsinkiin ja Tampereelle täsmälleen saman verran. Vuodesta 2001 lähtien maakuntien välinen muuttoliike 25-34 -vuotiaiden osalta on ollut Kanta-Hämeessä muuttovoittainen. Ainoastaan vuonna 2016 kyseisissä ikäluokissa tuli muuttotappiota. Pysyvänä ilmiönä on 15-24 -vuotiaiden ikäluokan muuttotappio (vuodesta 1990-lähtien), joka johtuu pitkälti opiskeluun liittyvästä, tiedekorkeakoulumaakuntiin suuntautuvasta muuttoliikkeestä.

Maahanmuutto on kasvanut vuotuisen 580–780 tulijaan ja maastamuutto on keskimäärin 240, joten maahanmuuttajien vuotuinen nettolisäys on ollut keskimäärin 440 vuodessa. Vieraskielisten osuus Kanta-Hämeessä on alhainen 3,8 %. Suurin osa ulkomaalaista muuttajista sijoittuu Hämeenlinnaan. Eniten ulkomaan kansalaisia tulee Virossa, Puolasta, Venäjältä ja Irakista. Suurimmat vieraskieliset ryhmät ovat viro, venäjä, puola ja arabia.

ALUETALouden, TYÖLLISYYDEN JA KUNTATALouden DYNAMIIKKA

Alueelliset kehitysnäkymät ovat Kanta-Hämeessä positiiviset sekä elinkeinoelämän ja yritystoiminnan että työllisyyden näkökulmasta. Alueella ei nähdä merkkejä kasvun taitumisesta. Tilastokeskuksen mukaan toimialojen yhteenlaskettu liikevaihdon kasvu oli Kanta-Hämeessä vuoden 2018 ensimmäisellä neljänneksellä 4,3 %, mikä jää hieman maan keskiarvoa (5,3 %) heikommaksi. Kasvu oli myös edellisvuotta (7,6 %) pienempi. Päätoimialoista muut palvelut (5,5 %), tukku- ja vähittäiskauppa (4,9 %) ja teollisuus (4,2 %) kasvoivat, mutta rakentaminen (-3,8 %) jäi miinukselle. Kasvaneilla päätoimialoilla kasvu jäi muita palveluita lukuun ottamatta edellisvuotta heikommaksi.

Tilastokeskuksen mukaan Kanta-Hämeessä aloitti vuoden 2018 ensimmäisellä neljänneksellä kaikkiaan 257 uutta yritystä. Tämä on lähes saman verran (+2 %) kuin vuotta aikaisemmin. Yrityksiä aloitti eniten tukku- ja

vähittäiskaupassa, ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan toimialalla, rakentamisessa ja muussa palvelutoiminnassa. Kehityksessä on toimialoittaisia eroja. Määrällisesti aloittaneiden yritysten määrä kasvoi eniten informaation ja viestinnän (+5), ammatillisen, tieteellisen ja teknisen toiminnan (+5) ja koulutuksen (+5) toimialoilla. Vastaavasti suurin vähennys oli rakentamisessa (-13). Starttirahalla aloittaneiden määrä on hieman vilkastunut edellisvuodesta. Starttirahan lisäksi yritystoiminnan on voinut aloittaa tämän vuoden alusta työttömyysetuudella, mikä on kokonaisuutena kasvattanut starttirahoilla tai yritystoiminnan työttömyysetuudella aloittaneiden määrää vuodentakaisesta.

Kokonaisuutena alueen elinkeinoelämän arvioidaan kehittyvän tasaisesti, mutta suuria huippuja ja merkittäviä investointeja ei ole näköpiirissä. Investointeihin on kuitenkin kiinnostusta. Alueen merkittävät yritykset toimivat tasaisesti. Hämeenlinnan seutukunnassa elinkeinoelämän investointihankkeita on ollut vireillä melko vähän, mutta rakentaminen on ollut vahvaa. Toimitilat.fi -aluekatsauksen mukaan vuoteen 2030 mennessä on tulossa 1,3 miljardin investoinnit, mikä on valtakunnallisesti verrattuna paljon. Tämä sisältää niin julkista kuin yksityistäkin rakentamista. Suuri investointi on uuden keskussairaalan rakentaminen Ahvenistolle uudisrakennuksena. Arvioidut kokonaiskustannukset ovat noin 388,5 miljoonaa euroa. Janakkalan ja Hämeenlinnan yhteisenä suurhankkeena Moreeni-Rastikankaan yrityspuistoalue kehittyä ja Moreeni-Rastikangas eritasoliittymä Valtatie 3:lle on suunnitteluasteella. Jo nyt alueella on 1 500 työpaikkaa ja yli 50 yritystä. Janakkalassa Turengin aseman läheisyyteen on suunnitteilla asuinalue ja hotelli (Hopearanta). Riihimäen seutukunnan mahdollisuutena nähdään vahva elintarviketeollisuus ja sen investoinnit. Forssan seutukunnassa mm. yhteistyö meriklusteritoiminnassa Varsinais-Suomen kanssa kehittyä edelleen. Lisäksi yhteistyösopimuksella Turku Future Technologiesin (TFT) kanssa voidaan tarjota yrityksille teknologia-alan korkeakoulu yhteyksiä koko maan osalta. Alueella on myös monta kasvuhaluista ja -kykyistä pk-yritystä sekä kasvava kiinnostus kansainvälisen liiketoiminnan kehittämiseen. Myös alueen elintarvikeala kehittyä ja valmistavan teollisuuden puolella on kehitystä.

Työttömien määrän vuoden 2016 alussa alkanut lasku jatkuu. Vuoden 2018 alkuvuoden aikana työttömien määrä on vähentynyt vuoden takaisesta lähes 15 % ollen kuitenkin hieman koko maan keskiarvoa (-16,0 %) hitaampaa. Monella mittarilla maakunnan tilanne on kuitenkin koko maan keskiarvoon nähden keskimääräistä parempi. Työttömyysasteella (kesäkuu 9,5 %) mitattuna Kanta-Häme on parhaimpien maakuntien joukossa työttömyysasteen ollessa maakunnista viidenneksi matalin. Työttömyysaste on maan keskiarvoa (10,4 %) matalampi kaikilla kolmella seutukunnalla: Riihimäen seutukunta 8,2 %, Forssan seutukunta 9,3 % ja Hämeenlinnan seutukunta 10,2 %. Kuntatasolla työttömien osuus työvoimasta oli kesäkuussa matalin Lopella (5,7 %) ja Hausjärvellä (5,9 %) ja korkein Forssassa (10,6 %) ja Hämeenlinnassa (11,3 %). Pitkäaikaistyöttömien eli yhdenjaksoisesti vähintään vuoden työttömänä olleiden määrä on vähentynyt kokonaistyöttömyyttä selvästi nopeammin, ja pitkäaikaistyöttömien osuus (28,4 %) kaikista työttömistä on maan keskiarvossa (28,3 %). Nuorten työttömyyden lasku on ollut alkuvuoden aikana (-18,3 %) maan keskiarvoa (-16,4 %) nopeampaa. Alle 25-vuotiaiden nuorten työttömien osuus alle 25-vuotiaasta työvoimasta oli kesäkuun lopussa 14,8 %, mikä on lähes koko maan keskiarvossa (14,4 %).

Maakunnan työllisyysaste vuonna 2017 oli maan kolmanneksi korkein (73,1 %) ja on 4,4 %-yksikköä korkeammalla kuin vuotta aikaisemmin. Samanaikaisesti TE-toimistoon ilmoitettujen uusien avoimien työpaikkojen määrän kasvu jatkui edelleen alkuvuoden aikana. Määrä on kasvanut vuodesta 2014 alkaen. Työvoiman kysyntä vetää, ja uusien avoimien työpaikkojen määrä on kasvanut monissa ammattiryhmissä. Haasteet liittyvät kohtaanto-ongelmiin. Joillakin aloilla työvoimaa on tarjolla liikaa ja toisilla aloilla on pulaa. Tilanne on samankaltainen kuin monessa muussa maakunnassa. Alueella on monipuolinen toimialarakenne, mikä pienentää äkillisiä suhdannevaihteluita ja syvän rakennemuutoksen riskiä. Eniten työllistävät toimialat (yritykset) ovat vähittäiskauppa, erikoistunut rakennustoiminta, tukkukauppa, metallituotteiden valmistus ja talonrakentaminen. Avoimien työpaikkojen määrän kasvaessa puheet rekrytointi- ja kohtaanto-ongelmista ovat pinnalla. Rekrytointiongelmia kokeneiden toimipaikkojen osuus oli vuonna 2017 keskimäärin 36 prosenttia. Osuus kasvoi selvästi edellisistä vuosista, jolloin liikuttiin noin 20 prosentin tuntumassa. Erityisesti Forssan seudulla yritystoimintaa rajoittaa ammattitaitoisen työvoiman puute ja Hämeenlinnan seudulla riittämätön kysyntä.

Taloukasvu näkyy vilkastuneena työvoiman kysyntänä useilla ammattialoilla. Työvoiman kysyntää ja kasvua avoimien paikkojen määrässä on ollut varsinkin teollisuudessa (metalli) ja rakentamisessa. Ongelmia työvoiman saatavuudessa on ollut näiden kahden toimialan lisäksi myös sosiaali-, terveys- ja opetusalla. Työvoimapulassa ja työvoiman ylitarjonnassa on alueellista vaihtelua ammattitaitoittain. Tämä korostaa alueellisen liikkuvuuden merkitystä. Vaikeudet työvoiman saatavuudessa voivat vaikeuttaa myös yritysten sijoittumista alueelle. Haastetta lisää, että eri alueet kilpailevat

samoista osajista. Esim. metallialalla työvoimapolua lisää tämänhetkinen länsirannikon metalliyriyten imu ja käynnissä oleva noususuhdanne. Osaavan työvoiman saatavuuteen liittyvien ongelmien nähdään pahentuneen vuoden takaiseen verrattuna. Kuuden kuukauden ja 12 kuukauden kuluttua tilanteen arvioidaan olevan edelleen nykytilannetta heikompi monella toimialalla.

Kanta-Hämeessä julkisen sektorin työpaikkojen osuus tuo vakautta maakunnan aluetalouteen. Tämä koskee erityisesti Hämeenlinnan seutua. Perinteisesti vahvoja toimialoja ovat kone- ja metalliteollisuus, maanviljely ja elintarviketeollisuus. Jätehuollon ja kierrätyksen työpaikkaosuus on maakunnassa 3,5 kertaa suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Vuosien 2007-2015 aikana Kanta-Hämeen työpaikat ovat vähentyneet 9,1%. Teollisuuden työpaikat ovat vähentyneet 24%. Työpaikat ovat sen sijaan lisääntyneet terveys- ja sosiaalipalveluissa, matkailussa sekä hallinto- ja tukipalvelutoiminnassa.

Kuntien valtionosuudet ovat Kanta-Hämeessä selvästi koko maan keskiarvoa alhaisemmat. Kuntien verotulot euroa/asukas ovat puolestaan maan neljänneksi korkeimmat. Kanta-Hämeessä kuntatalous vahvistui vuonna 2017 ja mm. maakunnan tasoinen vuosikate (425 €/as.) parantui +138 €/asukas edelliseen vuoteen verrattuna. Maakuntatasolla kuntien lainakannan kasvu taittui vuonna 2017, pysyen kuitenkin kokonaisuutena korkeahkona. Keskimäärin maakunnan kuntien lainakanta (3 140 €/as.) oli matalampi kuin edellisvuonna ylittäen kuitenkin maakuntien kansallisen keskiarvon (2 941 €/as.). Nämä mainitut indikaattorit kertovat Kanta-Hämeen osalta 2000-luvun jatkuneesta vahvasta työperäisestä maan sisäisestä muuttovoitosta ja siihen liittyvästä ikärakenteesta, työmarkkinatilanteesta sekä syntyneistä palvelu- ja investointitarpeista.

YRITYS- JA INNOVAATIOTOIMINNAN SEKÄ OSAAMISEN DYNAMIIKKA

Noususuhdanteesta johtuen elinkeinoelämän ja yritystoiminnan tilanne nähdään maakunnassa selvästi vuoden takaista parempana. Näkymien arvioidaan edelleen olevan nykyhetkeä paremmat sekä 6 kuukauden että 12 kuukauden kuluttua. Monet alueelliset barometrit tukevat tätä, mutta positiivisista näkemyksistä huolimatta arviot tulevasta ovat muuttuneet aiempaa varovaisemmiksi. Myös esimerkiksi valtiovarainministeriön kesällä tekemässä ennusteessa todetaan, että Suomen talouden noususuhdanne jatkuu vielä vuonna 2018, minkä jälkeen talouskasvu hidastuu ja jää alle kahteen prosenttiin.

Kauppalehden analyysin mukaan Kanta-Hämeen yritykset ovat parantaneet tuloksiaan. Yritysten tunnusluvut ovat kohentuneet koko maassa tuntuvasti ja Kanta-Hämeen yritysten menestys oli viime vuonna maakuntien kolmanneksi paras. Maakunnan yritykset eivät yleensä ole pärjänneet huippumaakunnille. Maakunnan yritysten omavaraisuusaste oli viime vuonna maan toiseksi paras, 47,2 %. Yritysten sijoitetun pääoman tuotto, 18,6 prosenttia, oli maan kolmanneksi paras. 6,7 prosentin liikevaihdon kasvu oli maan neljänneksi nopeinta.

Syyskuussa julkaistun pk-yritysbarometrin perusteella enemmistö Kanta-Hämeen pk-yrityksistä näkee lähitulevaisuuden edelleen valoisana, mutta monella mittarilla näkymät ovat heikentyneet sekä kevään että viime syksyn arvioista. Arvioissa on toimialoittaisia eroja. Lähitulevaisuuden suhdannetilanteen kehittymisen suuri osa Kanta-Hämeen pk-yrityksistä näkee edelleen myönteisenä. Vastaajista 31,1 % arvioi suhdanteiden paranemisen, 58,3 % pysyvän ennallaan ja 10,6 % huononevan lähimmän vuoden aikana. Suhdanteiden paranemiseen uskovien osuus on kuitenkin vähentynyt sekä keväästä että vuoden takaisesta. Toimialoittain positiivisimmin lähitulevaisuuteen suhtaudutaan majoitus- ja ravitsemustoiminnassa ja teollisuudessa, kun taas kuljetuksen ja varastoinnin toimialalla saldoluku on miinuksella. Myös liikevaihdon kehittymisen osalta enemmistö näkee lähitulevaisuuden myönteisenä. 43,9 % vastaajista arvioi liikevaihdon suurenevan, 43,2 % pysyvän ennallaan ja 12,9 % pienenevän lähimmän vuoden aikana. Kokonaisuutena myös tältä osin odotukset ovat kuitenkin heikentyneet keväästä. Eniten liikevaihdon kasvuun uskovia yrityksiä löytyy teollisuudesta, kaupasta, muista palveluista ja muilta toimialoilta. Kuljetuksen ja varastoinnin toimialaa lukuun ottamatta saldolut ovat plussalla, mutta toimialojen välillä on hajontaa.

Kasvupotentiaalia on biotaloudessa sekä ympäristöosaamisessa. Luonnonvara-ala on alueen selkeä kilpailuetu, jossa Kanta-Hämeellä on keskimääräistä vahvempi yrityspohja. Forssassa on myös käynnistynyt Hämeen ammattikorkeakoulun biotalousinsinöörien koulutusohjelma. Kanta-Hämeessä jätehuollon ja kierrätyksen työpaikkaosuus on maakunnassa 3,5 kertaa suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Maakunnassa on paljon myös vahvoja elintarviketeollisuuden yrityksiä. Alueelta löytyy teollisuudelle sopivaa infrastruktuuria ja maataloudelle suotuisat olosuhteet. Kanta-Hämeen erinomainen saavutettavuus takaa myös logistiikkaketjujen toimivuuden. Rakentaminen ja siinä erityisesti asuntorakentaminen on kasvanut Hämeenlinnan seudulla, mutta myös koko

maakunnassa. Käynnissä ja suunnitteilla olevat monet kaavoitus- ja rakennushankkeet tukevat rakennusalan yritystoimintaa, työllisyyttä ja uutta asumista alueelle.

Elintarviketeollisuudessa ja viljatoimialalla mennään kovaa vauhtia eteenpäin. Alkutuotannon, elintarviketeollisuuden, elintarvikkeiden kaupan ja ravitsemistoiminnan sisältävä ruokaketju on merkittävä tulojen ja työllisyyden tuoja Kanta-Hämeessä. Alueelta löytyy teollisuudelle sopivaa infrastruktuuria ja maataloudelle suotuisat olosuhteet. Sijainti takaa myös logistiikkaketjujen toimivuuden. Kanta-Hämeessä sijaitsee kaksi merkittävää meijeriteollisuuden yksikköä. Valion Riihimäen meijerillä viime vuonna valmistuneeseen välipalatehtaaseen on investoitu 170 miljoonaa euroa. Arlan yhteistyömeijeri Hämeenlinnan Osuusmeijeri valmistaa ja pakkaa muun muassa merkittävän osan Arlan tuotemerkin alla myytävistä luomutuotteista. Forssan seudulla sijaitsevat suurimpien suomalaisten lihatalojen, Atrian ja HK Scanin tuotantolaitokset.

Riihimäkeläinen Trans Farm Oy viljelyttää kuminaa, ja vie kaiken ostamansa tavaran ulkomaille. Markkinaosuus maailman kuminakaupasta on noin 20 prosenttia. Kankaisten Öljykasvit kylmäpuristaa rypsiä Virgino-öljyä Turengissa. Tulevaisuuden maataloutta edustaa Tammelaan valmistunut Suomen suurin sirkkakasvatustamo. Alaa edistetään Kasvua Hämeessä maa- ja elintarviketeollisuuden kehittämissuunnitelmassa. Hanke tähtää alan yritysten toimintaedellytysten merkittävään kehittämiseen.

Monipuolisen yrityskannan joukossa on hyvin tähän hetkeen iskeviä ideoita (kiertotalous ylipäättään, sirkkojen kasvatusta, korkean teknologian yrityksiä). Elokuussa neljä kantahämäläistä yritystä valittiin Suomen sadan potentiaalisimman kasvuyrityksen joukkoon: Eezery Enterprise (toimiala Informaatio ja viestintä: Ohjelmistot, digitalisointi), FM-Haus Oy (teollisuus: sahatavaran sekä puutuotteiden valmistus ja jalostus), Ekokamu Oy (biotalous) ja Simosol Oy (biotalous).

Kanta-Hämeessä on monipuoliset mahdollisuudet edelleen lisätä tapahtuma-, liikunta- ja luontomatkailua ja myös alan työpaikkojen määrää. Matkailu Hämeeseen on kotimaanmatkailupainotteista. Maakunnassa on lisätty matkailuun liittyvää yhteistyötä. Matkailijoiden/yöpymisten määrä on ollut Kanta-Hämeessä laskussa vuodesta 2008 lähtien. Kotimaiset matkailijat muodostavat noin 90% Kanta-Hämeen yöpyjistä ja kotimaisten yöpyjien määrä on ollut laskussa 2006-2008 huippuvuosien jälkeen. Ulkomaisten matkailijoiden määrä muodostaa noin 10% Kanta-Hämeen yöpyjistä ja ulkomaalaisten matkailijoiden määrä on lähtenyt laskuun vuoden 2012 jälkeen. Alueen matkailu on kuitenkin kasvussa ja matkailijoiden määrää alueella halutaan kasvattaa. Maakunnassa on käynnissä Lets Go Tavastia! -hanke. Hankkeessa kartoitetaan kuntien matkailullisia kärkiä ja laaditaan yhdessä matkailuyritysten kanssa seudulliset matkailustrategiat ja maakunnallinen matkailustrategia. Hankkeessa tehtävä työ liittyy myös vahvasti Lakeland-yhteistyöhän Visit Finlandin kanssa.

Yritysten kehittämishankkeissa suuri osa rahoituksesta on kohdistunut alkuvuoden aikana pk-yritysten kasvun ja kansainvälistymisen edistämiseen. Yritystukien lisäksi Kanta-Hämeessä on rahoitettu yritysten toimintaympäristön kehittämishankkeita, joilla edistetään mm. metallialan yritysten kilpailukykyä ja kehitetään kiertotaloutta. Tekesin rahoitus Kanta-Hämeessä oli vuonna 2016 yhteensä noin 2,7 milj. euroa ollen alhaisimmalla tasolla 2010-luvulla. Hämeen ELY-keskuksen alkuvuoden rahoituskatsauksen mukaan ELY-keskuksen rahoitus yritysten kehittämiseen (yrityksen kehittämisavustus, yritysten toimintaympäristöavustus, yrityksen kehittämispalvelut) kasvoi alkuvuonna edellisvuodesta. Suurimman avustuksen Kanta-Hämeessä sai riihimäkeläinen Prolaser Oy Ltd. Yritys investoi suuritehoiseen kuitulaserleikkaukseen, jonka avulla parannetaan yrityksen kilpailukykyä etenkin jaloterästen ja alumiinien laserleikkauksessa. Laitteinvestointien lisäksi Kanta-Hämeessä rahoitettiin mm. yritysten viennin kehittämistä, kansainvälistymistä ja liiketoiminnan laajentamista.

Hämeen ELY-keskus on kohdistanut alkuvuoden aikana ESR-rahoitusta ammatillisten oppilaitosten opetus- ja ohjaustoimintojen kehittämiseen. Kanta-Hämeessä suurimman ESR-rahoituksen sai Kiipulasäätiö yhdessä neljän osatoteuttajan kanssa Työuralle -hankkeeseen. Tavoitteena on kehittää mukana olevien oppilaitosten uraohjausjärjestelmiä sekä tiivistää yhteistyötä yritysten kanssa.

Maatalouden heikentynyt taloudellinen tilanne on heijastunut maatalouden investointihalukkuuteen Kanta-Hämeessä. Erityisesti isoihin lypsykarja- ja kotieläininvestointeihin on myönnetty vuoden 2018 alkupuoliskolla vähemmän tukea

kuin edellisenä vuonna. Lisääntyvää kiinnostusta on ollut aurinkoenergian tuottamiseen liittyviin investointeihin sekä puutarhatiloilla kasvutunneleihin.

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta myönnetyn yritysrahoituksen kysyntä on jatkunut hyvällä tasolla alueen rahoituskehyksiin suhteutettuna. Maaseutuohjelman hanketukia on haettu aiempaa vähemmän. Keskeisenä syynä tähän on, että vuoden aikana Hämeen maaseutus suunnitelman painopisteissä on ollut paljon käynnissä hankkeita, joiden toiminta pääsi hyvin vauhtiin viime vuonna. Rahoitusta on kohdennettu mm. maaseudun tietoliikenneyhteyksien parantamiseen.

Tutkimus- ja kehittämistoiminta on koko maassa ja Kanta-Hämeessä ollut vuodesta 2010 lähtien laskusuunnassa. Kanta-Hämeessä T&K-menot suhteessa yritysten liikevaihtoon ovat selkeästi keskimääräistä alhaisemmat. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan resurssoinnissa Kanta-Hämeen julkisen sektorin panos on ollut selvästi yritys- ja korkeakoulusektorilla vahvempi. Julkisen sektorin osuus T&K-menoista vuonna 2016 oli 47 %. Valtaosa maakunnan t&k-toiminnasta sijoittuu Forssan seudulle, sillä alueen suurin t&k-toimija, Luonnonvarakeskus, sijaitsee Jokioisissa. Kansainvälisiä suuryrityksiä sekä t&k-intensiivisiä yrityksiä on alueella vähän. Näin ollen Hämeen ammattikorkeakoululla, Luonnonvarakeskuksella ja Helsingin yliopiston Lammin biologisella asemalla on keskeinen rooli maakunnan yritysten auttamisessa aktiivisempaan tuote- ja palvelukehitystoimintaan.

Kanta-Hämeen väestön koulutustaso on nousussa, mutta edelleen jäljessä maan keskitasoa. Koulutustasomittaimen mukaan Kanta-Hämeessä koulutustaso on koko maan keskiarvoa alempi. Vähintään toisen asteen tutkinnon suorittaneiden osuus on kasvussa ja vuonna 2017 oli 70 % 15 vuotta täyttäneistä. Myös korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus on kasvanut ja vuonna 2017 oli 27,3 % 15 vuotta täyttäneistä.

Hämeen ammattikorkeakoulu ja maakunnan ammatilliset oppilaitokset ovat vahvoja ja laaja-alaisia kouluttajia ja alueen kehittäjiä. Monipuolinen koulutustarjonta pitää yllä ja vahvistaa moipuolista osaamis pohjaa, ja se pystyy verrattain nopeasti reagoimaan alueen muuttuviin tarpeisiin. Maakunnassa on tarjolla myös koulutusta, mitä muualla Suomessa ei ole (esim. AMK-tasoinen liikennealan koulutus.) Hämeen ammattikorkeakoulu on saanut alulle koulutusvientä Brasiliaan ja Kiinaan ja suunnitelmassa on aloittaa ammatillinen tohtorikoulutus yhteistyössä ulkomaisten yhteistyö korkeakoulujensa kanssa. HAMK on solminut keväällä 2018 strategisen yhteistyösopimuksen Aalto-yliopiston kanssa. Sopimus sisältää pedagogista yhteistyötä, opintopolkujen joustavoittamista ja alueen yrityselämän kannalta erityisen tärkeää innovaatiotoimintaan liittyvää yhteistyötä. Yliopistokoulutusta maakunnan nuoret joutuvat hakemaan maakunnan ulkopuolelta. Osittain tähän ongelmaan vastaa Hämeen kesäyliopisto, joka tarjoaa jopa tutkintoon tähtävästä korkeakoulutusta yhteistyössä eri yliopistojen kanssa. Suurena haasteena on saada maakunnassa ja maakunnan ulkopuolella koulutetut osaavat nuoret jäämään ja palaamaan maakuntaan korkea-asteen tutkinnon suoritettuaan.

LIKKUMISEN, ASUMISEN JA LUONNONYMPÄRISTÖN DYNAMIIKKA

Kanta-Häme kytkeytyy vahvasti osaksi Helsinki-Hämeenlinna-Tampere-kehityskäytävää ja laajaa metropolialuetta. Maakunnan liikenneinfrastruktuuriin ja saavutettavuuden rungon muodostavat isossa mittakaavassa päärata ja valtatie 3, Helsinki-Forssa-Pori-liikennekäytävän rungon muodostava valtatie 2 sekä poikittaissuuntaiset valtatie 10 Forssan ja Hämeenlinnan kautta Lahteen johtavalle valtatielle 12 sekä kantatie 54 Forssasta Riihimäen kautta Lahteen.

Kauppakamarit ovat laatineet listan Suomen liikenneverkon tärkeimmistä korjaus- ja kehittämiskohteista. Kanta-Hämeestä listalla mukana ovat vt 2 Helsinki-Forssa-Pori palvelutason parantaminen, vt 10 kehittäminen kaupunkimaisena pääväylänä Hämeenlinnan kantakaupungin alueella ja Helsinki-Riihimäki-Tampere -radan kapasiteetin lisääminen. Esille on noussut myös vt 10 kehittäminen välillä Tuulonen-Hämeenlinna.

Saavutettavuus on maakunnan vahvuus. Sekä liikenneinfrastruktuuriin että liikennepalveluihin panostetaan jatkuvasti. Riihimäen ja Hämeenlinnan kaupunkiseuduilla erityinen kehittämisen ja kasvun edellytysten kohde on raideliikenteen infrastruktuuriin ja junapalveluiden parantaminen. Forssan kaupunkiseudulta puuttuvat suorat junayhteydet pääkaupunkiseudulle. Tällöin saavutettavuuden ja kasvun edellytysten luomisen keskiössä on valtatieyhteyksien, erityisesti valtatie 2 välityskyvyn parantaminen.

Ihmisten liikkuminen perustuu Kanta-Hämeessä suurelta osin henkilöauton käyttöön. Joukkoliikennettä on käytännössä toimivasti vain Hämeenlinnan kaupunkiseudulla. Hämeenlinnan kantakaupungin ja kaupunkiseudun rakenne mahdollistaa toimivan seudullisen joukkoliikenteen järjestämisen. Muualla väestömäärät ovat niin alhaisia, että toimivan arkkiliikunnasta palvelevan seudullisen joukkoliikenteen toteuttaminen markkinaehtoisesti on erittäin haastavaa.

Kanta-Hämeen työpaikkaomavaraisuus vuonna 2016 oli 90,2%, ja työpaikkaomavaraisuus on laskenut tasaisesti koko 2000-luvulta lähtien. Manner-Suomessa suurin pendelöijien osuus vuonna 2016 oli Kanta-Hämeessä, jossa 43% maakunnassa asuvista työllisistä työskenteli asuinkuntansa ulkopuolella. Maakunnista Kanta-Hämeessä asuvilla keskimääräinen työmatka oli pisin, 18,8 kilometriä.

Kanta-Häme hyödyntää sijaintiaan, saavutettavuuttaan, kulttuuriympäristöjään ja luontoalueitaan kestäväällä tavalla monipuolisen asumisen vetovoimatekijöinä. Taajamatoimintojen alueita suunnitellaan asumisen, palvelujen ja työpaikkojen sekoittuneina alueina yhdyskuntarakennetta eheyttäen. Kyläalueilla on tärkeä rooli maakunnan asumisen vetovoimatekijöinä. Ne tarjoavat erinomaisia kylämaisen asumisen vaihtoehtoja suhteellisen hyvien kulkuyhteyksien varrella. Asumisen kilpailukyvyyn ja vetovoimaisuuden kehittämisessä avainasemassa on Kanta-Hämeestä muodostettava mielikuva, kuntien pitkäjänteinen maapolitiikka ja siihen perustuva laadukas maankäytön suunnittelu ja tonttitarjonta sekä toimivat asuntomarkkinat. Vuoden 2017 lopussa asumisväljyys oli keskimäärin 42,2 huoneistoneliötä/asukas. Asumisväljyyden kasvu jatkuu lähinnä kotitalouksien keskikoon pienentymisen vuoksi.

Kanta-Hämeessä kesämökkien osuus koko maasta vuonna 2017 oli 4,2%. Kesämökkien määrä on maakunnassa kasvanut viimeisten vuosien aikana etenkin Hämeenlinnan seutukunnassa sekä Tammelassa, Lopella ja Forssassa. Vireä mökkiläiselämä onkin tärkeä kunnissa, joissa ikääntyvän väestön osuus ja muuttotappio tuntuvat eniten. Myös vuokra-asunnossa asutaan koko maan keskiarvoa selvästi vähemmän. Vuonna 2016 Kanta-Hämeessä vuokra-asunnoissa asui 26,2 % kun koko maassa 32,2 %.

Luontomatkailun kärkikohteiden (Aulanko, Evo, Liesjärvi, Torronsuo ja Hämeen Järviylänkö) kävijämäärät ovat kehittyneet erittäin hyvin. Vuosina 2013-2016 kävijämäärien kasvu on ollut yli 50%. Kohteiden näkyvyyttä ja markkinointia on edistetty hankkeiden, Metsähallituksen, Hämeen Virkistysalueyhdistyksen ja Retkipaikka.fi palvelun kanssa yhteistyössä.

Kiertotalous on yksi Kanta-Hämeen perinteisistä, vahvoista toimialoista ja yksi Kanta-Hämeen älykkään erikoistumisen strategian painopistealoista. Uusiutuvan energian osuus on kasvanut koko 2000-luvun ajan ja valtaosa uusiutuvasta energiasta tuotetaan puulla. Vuonna 2016 uusiutuvan energian osuus oli jo yli puolet hiilidioksidipäästöistä. Maakuntakaavoituksessa varaudutaan uusiutuvan energian tuotannon ja sen edellyttämien logististen ratkaisujen tarpeisiin.

Kanta-Hämeen pinta-alasta kaksi kolmasosaa on metsätalousmaata, josta on käytettävissä puuntuotantoon 93%. Puuston tilavuus on 55 milj. m³ ja vuosittainen kasvu 163 m³/ha. Nykyisellä hakkuukertymätasolla puuston kokonaismäärä ja keskitilavuus lisääntyvät 10% vuoteen 2040. Lahopuuston määrä on kasvanut voimakkaasti viimeisten 15 vuoden aikana ja on nyt 4,2 m³/ha. Kanta-Hämeessä erilaisiin suojeluohjelmiin kuuluvia alueita on 3,7%, Natura-alueita 6,2%, voimassa olevien maakuntakaavojen SL- alueita 3% ja voimassa olevien maakuntakaavojen MY + MYp- alueita 0,5% maapinta-alasta.

Kanta-Hämeen pinta-alasta noin 18% on viljelykäytössä olevaa peltoalaa. Laajin yhtenäinen peltoalue on Lounais-Hämeessä Forssan, Humppilan, Jokioisten, Ypäjän ja Tammelan kuntien alueella ja toiseksi suurin alue sijaitsee Janakkalan, Hausjärven ja Riihimäen kuntien alueella. Maatalouden kannalta hyviä ja yhtenäisiä peltoalueita sijaitsee jokaisen hämäläisen taajaman ympärillä.

TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN DYNAMIIKKA

Kanta-Hämeessä elämänlaatunsa kokee hyväksi useampi 20-64 -vuotias kuin koko maassa keskimäärin. Kanta-Hämeen väestö on maan terveimpiä kansantautien osuudella mitattuna. THL:n sairastavuusindeksi kertoo

maata keskimääräistä matalammasta sairastavuudesta ja Kanta-Häme on kuuden vähiten sairastavimman maakunnan joukossa. Kanta-Hämeessä terveydentila on kuitenkin heikempi kuin koko maassa. Kanta-Hämeen sairastavuusindeksi on 98,3 (ikävakioitu, koko maa=100). Sairastavuusindeksi on ollut viime vuosina laskussa.

Kanta-Hämeessä käytettävissä olevat tulot jakautuvat koko maahan nähden tasaisesti. Vuonna 2016 käytettävissä olevien tulojen Gini-kerroin oli Kanta-Hämeessä koko maan viidenneksi alhaisin. Kanta-Hämeen väestöllinen huoltosuhde oli 64,5%. Koko maan keskiarvo oli 59,1%. Kanta-Hämeen väestöllinen huoltosuhde kasvoi 6% vuosina 2012-2016. Kanta-Hämeen pienituloisuusaste oli 11,5%. Koko maan keskiarvo oli 12,7%. Hämeenlinnan seutukunnalla oli alhaisin pienituloisuusaste 10,8% ja korkein Forssan seutukunnalla 13,9%. Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden 25–64 -vuotiaiden osuus väestöstä oli 1,9%, eli alempi kuin koko maassa (2,35 %). Kanta-Hämeen matalin osuus oli Forssan seudulla 1,5% ja vastaavasti suurin Hämeenlinnan seudulla 2,2%.

Kanta-Hämeessä koulutuksen ulkopuolella ja ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa olevien 17-24-vuotiaiden osuus (8,2%) vastaavan ikäisestä väestöstä on lähes sama kuin koko maassa (8,3%). Niin Kanta-Hämeessä kuin koko maassa koulutuksen ulkopuolelle jääneiden osuus on ollut viime vuosina laskussa. Kanta-Hämeen nuoret (8.-9. lk) käyttävät alkoholia enemmän kuin koko maassa, tupakoivien osuus sekä ylipainoisten osuus on myös hieman koko maan keskiarvoa korkeampi.

Äänestysaktiivisuus vuoden 2017 kuntavaaleissa oli Kanta-Hämeessä 58,7% joka on lähes sama kuin koko maassa 58,9 %. Seuduittain tarkasteltuna korkein äänestysaktiivisuus oli Forssan seutukunnassa 63% ja matalin Riihimäen seutukunnassa 57,1%.